

ELEMENTE POSTMODERNISTE ÎN OPERELE LUI MIRCEA ELIADE

Prof. Frîntu Maria
Școala Gimnazială „Alexandru Ștefulescu” Tg-Jiu

Postmodernitatea este teoretizată masiv în ultimele decenii de câteva Școli, dintre care s-a evidențiat Școala Germană, Școala Franceză și Școala Americană. Italia a reușit să afirme o linie teoretico-filosofică profund originală în ceea ce privește gândirea de tip postmodernist, mai ales prin Gianni Vattimo. El are o teorie completă și foarte coerentă.

În cartea sa, *Gândirea slabă*, Gianni Vattimo spune: „...modernitatea a fost epoca istorismului forte: însuși conceptul de modern a căpătat o valoare normativă – explicativă... Adică a fi modern însemna a fi mai apropiați de sfârșitul timpurilor, mai avansați către adevăr. Numai în cultul progresului are sens o valoare normativă a termenului de „modern”. Nimănui nu-i place să fie numit reacționar; preferă să fie numit modern, pentru că ne gândim la istorie ca la un curs unitar al istoriei – explicativă o invenție a lumii occidentale care se considera pe sine centrul, în timp ce toate celelalte culturi, cu istoriile lor, erau considerate mai primitive, mai înapoiate, necivilizate etc. Marile imperialisme o dată încheiate – a luat cuvântul cultura islamică, diversele culturi ale lumii a 3-a nu se mai simt primitive în comparație cu noi occidentalii – astfel încât e greu să ne mai gândim la istorie ca la un curs unitar. Aceasta, după mine, justifică discursul celor ce vorbesc de sfârșitul modernității. Sfârșitul modernității nu înseamnă că nu mai au loc evenimente, ci că evenimentul nu mai e considerat ca având loc pe o linie unitară a istoriei gândite ca progres unic...”¹

Teoria lui Vattimo este foarte coerentă. În centrul teoriei lui asupra postmodernismului, teorie considerată în plan mondial importantă stă conceptul de gândire slabă. G. Vattimo numește gândire puternică, forte, gândirea de tip modernist, aparținând ce deosebire culturii euro-americane de după iluminismul francez și care administrează plener modernitatea în special după 1900 și până la sfârșitul celui de-al doilea război mondial.

Din acest punct de vedere de tip G. Vattimo, gândirea forte, modernă are drept caracteristică principală atitudinea fundamental critică față de toată moștenirea occidentală (filosofică, religioasă, artistică, economică, politică) perspectiva critică lansată și sistematizată în ceea ce filosofii au numit „cultura critică”.

Criticismul modern atât filosofic cât și artistic literar nu se mulțumește însă să demoleze valorile moștenite, ci au pretenția de a impune un model totalizator, modelul cultural european. Prin urmare modernismul este o cultură forte în sensul că urmărește deținerea controlului cultural și se bazează pe o politică a impunerii sintezelor universale după regulile stabilite de către gândirea și cultura europeană.

Postmodernitatea presupune depășirea perspectivei unei gândiri autoritare. Gândirea slabă este tolerată, bazată fiind pe includerea vocilor diferite și a culturilor diferite. Gândirea slabă înseamnă recunoașterea diversității culturale cu riscul fragmentării și cu prețul pierderii controlului unificator, totalizator asupra cursului istoriei. Sensul conceptului de „gândire slabă” nu este unul negativ, ci unul de tip pozitiv. Gândirea slabă este expresia unei poziții democratice pentru că ea dorește o lume ca loc al tuturor, o lume integrată.

Teoria lui Vattimo bazată pe conceptul de „gândire slabă” vizualizează postmodernitatea ca pe un spațiu cultural la care participă multiple modele interpretative atât ale realității cât și ale adevărului, a istoriei. Prin urmare esența postmodernității este pluralismul, toleranța, acceptarea dezvoltării simultane a mai multor linii culturale, viziuni asupra istoriei.

Romanul *Întoarcerea din rai* reprezintă o nouă etapă în evoluția autenticității, înțeleasă ca un conținut moral. Regăsim în acest roman un Eliade familiar, discursiv, meditativ, disociativ și imaginativ, senzual și ascetic, orgolios, uman și diprețuitor. Viziunea pluralistă a lui Eliade ne dă senzația că asistăm la o serie de jurnale intime, împletite astfel încât ele să evoce un fragment de viață. Personajele își gândesc faptele, le comentează și le retrăiesc mintal.

Întoarcerea din rai este romanul generației care s-a format în perioada de după război. Viața nouă care se întrezărea pentru întreaga țară a avut repercursiuni în viața tineretului. Generația acestui timp

¹ Gianni Vattimo, *Gândirea slabă*, Editura Pontica, Constanța, 1998, p.12.

aduce cu sine introspecțiunea și analiza, vrea să se cunoască și să fie cunoscută, de aici egotismul ei accentuat, nevoia de a se defini prin manifeste, de a-și găsi sensul propriu. Mircea Eliade este un reprezentant tipic al acestei mișcări, înclinat spre meditație. În scrierile lui Eliade se simte tensiunea interioară care transformă datele cunoașterii în experiență personală, dramatizându-le, făcând din ele un mijloc de verificare a propriilor surse sufletești. *Întoarcerea din rai* este o confesiune, iar în fiecare din personajele acestui roman suntem înclinați să vedem un Mircea Eliade în ipostaze diferite din viața sa.

Pavel Anicet, personajul principal al cărții, este un tânăr blond, cu statură athletică, frumos, puternic și fascinant. Deosebit de înzestrat, prevestea să devină un nume răsunător în publicistica și cultura românească. Surprinzător însă, el încetează de câțiva ani să mai scrie și chiar să mai citească.

Acest Don Juan dorit și râvnit iubește în același timp două femei – pe Ghighi și pe Una, fără să fie în stare să se fixeze asupra uneia din ele. Dorind singurătatea, frământându-se, nu vede decât o singură soluție: sinuciderea. Moartea senină, fără suferințe îi poate asigura libertatea. Ea este singua beatitudine. Sinuciderea lui Pavel exprimă tragedia propriei sale generații.

Pamfletar, abstinent până la 26 de ani, posesor a două licențe, corector de noapte la un ziar, el nu dorește să parvină, nu-l interesează nici obținerea unei slujbe onorabile, Pavel Anicet reprezintă tipul ratatului.

Într-unul din lungile sale solilocvii, Pavel Anicet își spune: „Slăbiciunea noastră, a modernilor, e că în loc ca noi să gândim, gândurile ne gândesc pe noi. Noi stăm molâi, femei adipoase, lubrice, nesatisfăcute, și gândurile ne violentează, ne schingiuesc, ne vând altora, iar noi nu protestăm, ci le lăsăm să ne stăpânească, să ne îndrepte pașii, să ne prostitueze oricărui adevăr care le satisface pe ele, nu pe noi.”²

Cuvintele acestea definesc o stare de spirit caracteristică pentru această generație, suspendată între două epoci de pragmatism, care a rupt legăturile cu ce a fost înainte și e incapabilă de a-și croi un drum în realitatea viitorului. Pavel Anicet ilustrează mai ales acest mod de a fi. Înzestrat cu admirabile calități fizice și intelectuale, el nu mai trăiește clipa prezentă cu o percepție pe fragmente, descompunând-o printr-o analiză arbitrară pentru a o transforma apoi după jocul unei neașteptate asocieri. Sufletul lui Anicet trăiește pe două planuri, unul imaginar și unul al realității. Iubind două femei, el este nu numai incapabil de a se decide pentru una din ele, dar în brațele uneia, gândul lui recheamă mereu pe cealaltă. E un destin căruia nu-i în stare să se opună: „Avu încă o dată senzația că e împărțit, că e sfărâmat în două; și neputința aceasta de a smulge din adâncurile ființei lui prezența străină, prezența celei de-a doua, îi inhibă o totală predare în fața destinului: avu senzația precisă – de o precizie fizică, halucinantă – că se află în puterea unui destin, împotriva căruia orice luptă ar fi inutilă.”³

Eroul are în suflet o permanentă dorință de evadare, de realizare a singurătății; totuși în câteva momente de libertate pe care le are nu știe ce să facă și astfel se complăce în noi robiri. Multilateralitatea aceasta de antinomii îl macină, creând încet în sufletul lui Anicet ideea și dorința morții, singura soluție pentru obținerea „unității, contopirii și pierderii de sine.” El merge până la capătul experienței, până la moarte însă nu este singurul care-și ratează viața.

Întoarcerea din rai, ca și întreaga beletristică a lui M. Eliade se caracterizează prin autenticitate. Desigur, nu avem de-a face cu o scriere autobiografică, deși romanul este scris la persoana I. Unele gesturi și replici ale personajelor însă pot fi identificate cu cele ale oamenilor reali: „Ciudat, mie mi se pare că oamenii fug de fericire, nu o caută. De câte ori întâlnesc fericirea, fug de ea sau o ratează, fac orice din ea, numai să se transforme în altceva... La urma urmelor puțin mă interesează fericirea. Mă sufoc acum, asta știu – dar nu știu de ce. Nu-mi lipsește nimic. Dacă aș găsi un motiv să fiu trist...”⁴

În acest roman lucrurile care frapează sunt predispozițiile, dramele și rezolvările unor adolescenți și ale unor tineri care pot fi autentici. Considerăm că figura cea mai conturată este aceea a lui Emilian, tânărul comunist care ia parte la mișcarea lucrătorilor ceferiști. Există în roman senzația de epic trucat.

² M. Eliade, *Întoarcerea din rai*, Editura Rum-Irina, București, 1992, p.75.

³ M. Eliade, *Întoarcerea din rai*, Editura Rum-Irina, București, 1992, p. 276-277.

⁴ *Ibidem*, p.12.

Ni se vorbește mereu de București, de cafenelele lui, de o redacție, însă nu nise spune exact unde are loc acțiunea.

Suntem puși față în față cu tragedia lui Pavel Anicet, hărțuit de femei, înșelându-se pe sine și pe ceilalți cu iluzia unei vieți normale, fără complicații sufletești. Specialiștii consideră această „reîntorcere din rai” o atitudine a autorului față de ideile timpului autorului: „O <întorcere din rai> este însăși atitudinea polemică a autorului față de ideile timpului său, atât ale bătrânilor poporaniști și semănătoriști, cât cele ale „tinerilor” ortodoksiști și legionari.”⁵

Gândirea slabă, despre care vorbea Vattimo, este una care include voci diferite. În *Întoarcerea din rai* avem tipul care trăiește numai pentru sine, fiind sclav pasiunilor sale. Pavel Anicet parcurge un drum inițiativ cu scopul de a dobândi libertatea, caută un adevăr existențial și ajunge să se descopere pe sine prin eros.

Întreaga structură a romanului se bazează pe joc, un joc de antiteze și de contrapuncte ce formează axa existenței lui Pavel Anicet. Pe Pavel îl vedem în antiteză cu fratele său, Petre, și în același timp cu prietenul său cel mai apropiat, David, visând la ascensiuni, dar convertit în cele din urmă la fapte. Un alt exemplu oferit de jocul acesta de contraste îl avem reprezentat prin cele două femei, Una și Ghighi – cea dintâi distantă și aristocratică, cea de-a doua scăpărând de vitalitate, umilă în dragoste. Într-o descriere amuzantă a cafenelei Corso, acest joc devine scânteietor. Discuțiile de aici dau o imagine completă, în *raccourci*, a imaginii acestei generații care petrece, se agită și face filozofie după ureche.

Eliade nu mai cultivă acel stil elocvent și simetric cu care ne-am obișnuit la scriitorii dinaintea sa. El păstrează mereu atenția cititorului, informând și invitând la reflecție.

Lumina ce se stinge prezintă o narațiune directă, fantastică, o confesiune, o ideologie personală. Frumusețea *Luminei ce se stinge* constă în reușita totală și nu în izbânzile ei parțiale. Întreaga structură a romanului ne arată o fază apropiată celei din *Isabel*, o fază de căutare exasperată de sine, de tulburare. Materialul greu de urmărit, nu se obiectivizează în simboluri epice: subiectivitatea arbitrară și copleșitoare a lui Eliade inundă din toate părțile. În centrul povestirii stă Manoil, un personaj misterios. Aceste Manoil, care, practicând dialectica contrariilor, se recunoaște în Pseudo-Areopagitul și Upanișade, este autorul mai multor cărți, a mai multor poeme și a unui tratat de estetică culinară.

Într-un oraș fără nume din Italia, într-un placid mediu provincial, se petrece un eveniment ce va neliniști câteva suflete. Eruditul Cezare, bibliotecar, celibatar, este scos din rutina sa la o viață de neprevăzut. Într-o cameră alăturată, profesorul Weinrich, literatul și amoralistul Manuel și asistenta Melania sunt surprinși de un incendiu brusc, în timpul unui ritual erotic. În panica generală, Cezare salvează pe Melania, desfigurată de foc, dar acest act de viață îl antrenează pe un plan imprezizibil. Din anonimatul lui se proiectează într-o lume eroică, devine obiect de curiozitate, este intervievat, fotografiat, admirat și ridicat la rangul unei glorii oficiale. Nu vom afla niciodată cauza acestei catastrofe.

Cezare devine un mit, iar viața lui o mascaradă și o tragedie. Amenințat cu orbirea din acuza focului prin care a trecut cu Melania, intră în sanatoriul local, iar după o ușoară ameliorare a vederii, pleacă uluit de noua ipostază a vieții lui, să-și găsească liniștea la mare, într-un oraș apropiat, fără precizie geografică. Cezare salvând pe Melania devine erou, un erou împotriva voinței lui, sărbătorit grotesc de oficialitățile orașului. Eliade dă întregii acțiuni o atmosferă fantastică. În tren, Cezare se întâlnește cu doi necunoscuți, unul – d. George, director de gazetă se însinuează profesional în tragedia bibliotecarului. Îi promite protecția lui și-l convinge să-i fie oaspete în vila din ireala localitate maritimă. În episodul întâlnirii lui Cezare, în tren, cu cei doi necunoscuți, Eliade folosește tehnica coincidențelor, o atmosferizare fantastică de idei, de personaje, ca într-un punct fatal de întâlnire.

Cezare, turburat de faptă, se retrăsese într-un lung monolog cu sine însuși; dar raționalismul sec, tehnicismul profesional al d-lui George îi violează conștiința curiozității publice. Cezare se va elibera; fuge neobservat din vilă, fuge de oameni și de sine, rățăcește în preajma mării, cu spectrul sinuciderii alături. Fapta l-a dezvăluit publicului, i-a anulat libertatea și liniștea interioară, l-a făcut prizonierul unui mit stupid, erou fără voie.

⁵ Sabina Fînar, *Eliade prin Eliade*, Editura Univers, București, 2003, p. 89.

În capitolul *Memoriile lui Manoil* regăsim tonul direct al confesiunii, așa cum l-a utilizat Eliade și în fragmente din *Isabel* și chiar în *Maitreyi*. Confesiunile lui Manoil cuprind toată ideologia sa, creșterea dionisiacă a eului, stăpânirea de sine și dominația celorlalți printr-un magnetic demonism al personalității. Manoil este o ipostază mai adâncă, mai complexă a acelui concept al trăirii simbolizat în doctorul din *Isabel* și chiar a lui Allan, din *Maitreyi*. Actorii ceilalți, Melania, Weinrich, Cezare sunt emanații concrete ale spiritului său diabolic, de zeu crud care-și creează spectacole din voințe subordonate.

În ideologia lui, care oricând poate fi analizată pe text, Eliade se autodefinește, își concretizează egocentrismul. Romanul lui îți lasă impresia unei colecții de considerații și portretizări culese de pe fișe și care nu pot sta împreună decât prin artificii.

Bibliografie:

01. Eliade, Mircea, *Întoarcerea din rai*, Editura Rum-Irina, București, 1992.
02. Eliade, Mircea, *Lumina ce se stinge*, (I-II), Editura Odeon, București, 1991.
03. Fînaru Sabina, *Eliade prin Eliade*, Editura Univers, București, 2003.
04. Vattimo, Gianni, *Gândirea slabă*, Editura Pontica, Constanța, 1998.
05. Codoban, Aurel, *Postmodernismul. Deschideri filosofice*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1995